

**СЕМАНТИКА ТЕКСТОВОЇ СИТУАЦІЇ “СВІТ ЛЮДИНИ – СВІТ
ТВАРИН” (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ БАЙОК
ДЖЕЙМСА ТЕРБЕРА)**

У статті проаналізовано семантику текстової ситуації “світ людини - світ тварин”, побудовано її міжфреймову сітку, здійснено семантичний та концептуальний аналіз лексичних одиниць, що активізують фрейм СВІТ ЛЮДИНИ.

Ключові слова: фрейм, текстова ситуація, слот, термінал.

The article focuses on semantics of textual situation “world of a human being – world of animals”, its frame net is structured, semantic and conceptual analyses of lexical units which activate frame WORLD OF A HUMAN BEING is carried out.

Key words: frame, textual situation, slot, terminal.

Первісно вивчення жанру байки є прерогативою літературознавчої теорії художнього тексту. Аналізуючи певні властивості байки, дослідники спираються на тексти Езопових байок через те, що сталої жанрової форми байка набула саме в межах грецької словесності у VI ст. до н.е. [13, с. 3]. З ім'ям Езопа пов'язано становлення прозового риторично-стиислового стильового різновиду байки [11, с. 135]. Езопова або архаїчна байка (у термінології Гегеля) є засобом презентації повсякденного життя індивідуума [2, с. 422]. У добу Античності та в системі схоластичної науки Середньовіччя байка відносилася до сфери філософії та розглядалася в численних “риториках”, пізніше в “поетиках” XIII-XVII століть у руслі утилітарного, прикладного аспекту [12, с. 106].

Фундаментальним науковим дослідженням у сучасній германістиці є

вивчення еволюції та жанрово-стилістичних особливостей німецької віршованої байки XIII-XX століть, виконане професором Л.С. Піхтовніковою [11]. Англomовна байка є об'єктом нашого наукового пошуку. В останніх публікаціях ми висвітлили питання напрямів еволюції стилю англomовної байки [3], становлення байки як жанру [4], виявили тенденції та зміни в композиційно-смісловій структурі (далі КСС) англomовної байки [5], розглянули еволюцію комічної тональності у КСС англomовної байки [6], побудували модель організації комічного смислу в текстах англomовних байок [7], здійснили опис різних наукових підходів до вивчення тексту англomовної байки та її КСС [8].

Метою даної статті є побудова міжфреймової сітки СВІТ ЛЮДИНИ – СВІТ ТВАРИН на матеріалі текстів англomовних байок.

Одним з форматів ситуаційно-текстової репрезентації знань, які організовані навколо домінуючих концептів тексту байки, може бути визнана текстова ситуація, під якою ми, слідом за О.П. Воробйовою, розуміємо тематично поєднаний змістовий компонент тексту, який репрезентує певну концептуальну ситуацію через комплекс мовних засобів, зображених у межах композиційно та структурно цілісного фрагменту тексту або розсереджених у текстовій тканині [1, с. 18-19]. Наведеній дефініції найбільш повно відповідає англomовна байка середнього обсягу з сатирично-іронічною тональністю (Джеймс Тербер), оскільки особливістю текстів таких байок є мапування ознак людини на тварину (рослину, комаху) через актуалізацію фрейму СВІТ ЛЮДИНИ. Йдеться не лише про стилістичний прийом персоніфікації як невід'ємної складової жанру байки, а про свідоме привнесення елементів соціальної культури людського суспільства в текст англomовної байки з метою створення комічного смислу.

Так, семантичний аналіз лексичних одиниць текстів англomовних байок доводить, що активізація фрейму СВІТ ЛЮДИНИ відбувається шляхом використання прийому персоніфікації. Його вербалізація здійснюється шляхом залучення займенників *he, she, who* для позначення тварин: “*He*

(lemming) may have seen the sunrise through the trees, or walked from a fiery nightmare, or struck his head against a stone, producing stars" [14, The Shore and the Sea].

Об'єктивація фрейму СВІТ ЛЮДИНИ в текстах англomовних байок простежується на початку тексту, тобто в заголовку. Так, наприклад, до назви байки Дж. Тербера "The Elephant Who Challenged the World" [14] входить займенник *who*, що позначає людину і живу істоту, та дієслово "*to challenge*" – "кидати виклик суспільству", в інтенціоналі якого закладено сему "інтелектуальна діяльність людини". Заголовки текстів байок містять епітети, що вказують на певні людські властивості: "The Peacelike Mongoose" – "Мирлюбивий Мангуст", "The Fairly Intelligent Fly" – "Дуже розумна муха".

У класичній байці тварини уособлюють людей за допомогою алегорії, точніше в них персоніфіковано певні людські властивості. В англomовній байці персонажі-тварини представляють не лише алегорії-схеми, яким притаманна низка усталених характеристик та їхній прояв у взаємодії, вони наділені не лише індивідуальними характеристиками, а й суто манерами людської поведінки: тварини поводяться як люди, розмовляють, розмірковують, сваряться, примиряються, тобто перебувають у суспільстві, яке є віддзеркаленням людського суспільства: *to phone, to gossip, to fall asleep, to get thinner and thinner, to say tender things*.

Доказом наведеної думки є використання лексики й виразів розмовного стилю, тенденція до афористичності судження, що не є пріоритетним для текстів традиційної байки: "What the hell's the matter with you? I bring you rice and peas and coconut oil, don't I? Love is something you put away in the attic with your wedding dress Forget it." [14, The Tigress and Her Mate]. Наведений приклад ілюструє використання лексичних одиниць, що належать до фрейму СВІТ ЛЮДИНИ: *rice, peas, coconut oil, attic, wedding dress, love*. У цілому, в байці, що аналізується, спостерігаємо синтез номінативних одиниць, які відносяться до фреймів СВІТ ЛЮДИНИ та СВІТ ТВАРИН. Так, слова *coffee, rice, peas, coconut butter, breakfast* вербалізують слот "їжа людей";

номінативні одиниці *home, stairs, attic, fireplace, housekeeping* – слот “місце помешкання людей”; дієслова *to make speech, to become aware, to insult, to box with* – актуалізують слот “людські дії й стан”. Поряд з лексемами, що входять до складу фрейму СВІТ ЛЮДИНИ, нами виявлено такі, які об’єктивують фрейм СВІТ ТВАРИН: *tiger, tigress, paw, cubs, jungle*. Наведені спостереження сигналізують про проектування світу тварин на світ людини, тобто про накладання двох світів, представлених двома концептосферами СВІТ ЛЮДИНИ та СВІТ ТВАРИН. Таке проектування (накладання) світів впливає на варіювання відповідних фреймових структур, втілених у тексті байки. Ми виходимо з того, що семантика текстової ситуації “світ людини – світ тварин” на концептуальному рівні може бути представлена міжфреймовою сіткою СВІТ ЛЮДИНИ – СВІТ ТВАРИН (див. рис. 1) та містить риси предметного, акціонального та посесивного фреймів, методика моделювання яких розроблена С.А. Жаботинською [9, с. 115-123].

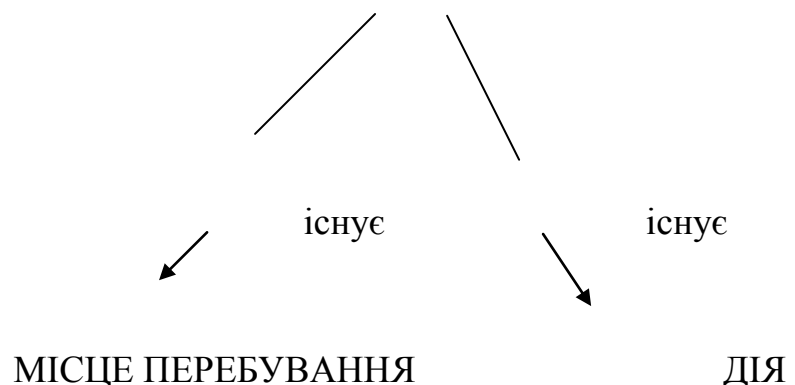
На рисунку 1 елемент базового акціонального фрейму ТВАРИНА діє як ЛЮДИНА сигналізує про проектування одного світу на інший (однієї концептосфери на іншу). Слот – це семантичний вузол, представлений номінативними одиницями, що виражають його узагальнений зміст [10, с. 188]. Слот включає до своєї структури термінал як позначення властивостей номінативних одиниць, що входять до його складу.

Так, фрейм СВІТ ЛЮДИНИ містить такі основні слоти:

- ЇЖА ЛЮДЕЙ, що представлений назвами продуктів харчування (*wine, food, meal, brandy, crumbs*) із можливим зазначенням їх властивостей (термінал ТАКЕ/ЯКІСТЬ – *royal*);
- МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ, що позначає локальне місце (термінал ЛОКАТИВ, представлений номінаціями різних видів оселі: *circus, bar, room, house, country, palace, nursing home*);
- ЛЮДИНА, що містить п’ять основних терміналів: ДІЯ (*shout, cry, decide, tear up, start studies, threaten, warn*); СТАН (*get thinner and*

- thinner, get sober and sober, be sated and obese, get fatter and fatter, get drunker and drunker*); СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ (*a serious scholar, a teetotaler, a lecturer, a leader*); ОКРЕМІ ПРЕДСТАВНИКИ (*a farmer, a gardener*); ВЛАСТИВОСТІ (*intelligent, depressed, nearsighted, unsighty*);
- АРТЕФАКТИ, що вказує на інструменти матеріальної культури (*a pistol, a gun, a flypaper, a truck, an automatic, zippers, dollar cigars* – термінал РЕЗУЛЬТАТ);
 - СОЦІАЛЬНІ ІДЕЇ / ПОНЯТТЯ, що включає до своєї структури дієслова (*to unite, to civilize, to defeat, to struggle for, to protest, to attack*) та іменники (*battle, combat, boundary, menace*) – термінал МЕТА.
- Фрейм СВІТ ТВАРИН (рис. 2) складається з таких основних слотів:
- ВИД ТВАРИНИ, що представлений номінаціями тварин (*seal, fox, tiger, owl, turkeys* – термінал ЩОСЬ);
 - МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ, що позначає локальне місце (термінал ЛОКАТИВ, представлений назвами різних видів помешкання: *sea, forest, rock, cave, sanctuary, crevice in the wall*);
 - ЧАСТИНИ ТІЛА, що вказує на частини тіла тварин (термінал ВЛАСНИК: *wings, mane, paw, nose, eyes, gizzard, crop, flippers, claw*);
 - ДІЯ, що містить дієслова, притаманні діям тварин (термінал ЗАСІБ ІСНУВАННЯ: *to leap, to hop, to growl, to smell, to snarl, to swim, to nibble, to catch, to fly*).

ВЛАСНИК → ЧАСТИНА ТІЛА ← має ТВАРИНА є ВИД ←
ТВАРИНИ ЩОСЬ

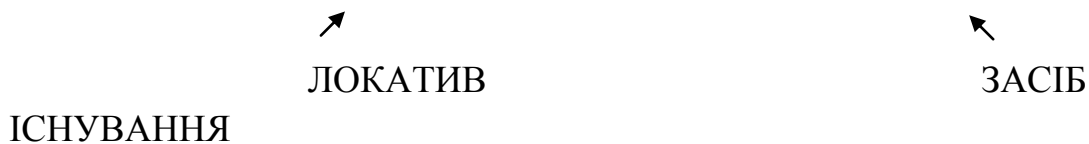

Рис. 2 Предметно-акціонально-посесивний фрейм СВІТ ТВАРИН

Специфіка текстів байок про тварин полягає в тому, що обидва фрейми нашаровуються один на одного в межах одного тексту і утворюють міжфреймову сітку залежно від того, який із семантичних вузлів обох фреймів об'єктивується у тексті байки. В результаті семантичного аналізу номінативних одиниць тексту байки виявлено активізацію фрейму СВІТ ЛЮДИНИ, що дає змогу встановити, який саме слот впливає на розвиток комічного смислу байки. На основі наведеного аналізу ми класифікувати тексти англomовних байок за такими текстовими ситуаціями: “перемога над суперником”, “поразка одного з персонажів”, “поразка обох персонажів”, “втручання “третьої сили”. Семантичний та концептуальний аналіз названих текстових ситуацій доводить, що найчастішими є такі слоти: АРТЕФАКТ (термінал РЕЗУЛЬТАТ), ЛЮДИНА (термінал СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ, ДІЯ, СТАН, ОКРЕМІ ПРЕДСТАВНИКИ), ЇЖА ЛЮДИНИ (термінал ТАКЕ/ЯКІСТЬ), СОЦІАЛЬНІ ІДЕЇ / ПОНЯТТЯ (термінал МЕТА). Активізація того чи іншого слоту сигналізує про створення комічного смислу в байці кожної текстової ситуації.

Перспективним вбачаємо побудову мереж ментальних просторів чотирьох текстових ситуацій з метою розкриття та опису механізмів формування комічного смислу в текстах англomовних байок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (однoязычная и межязыковая коммуникация): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Воробьева Ольга Петровна. – М., 1993. – 322 с.

2. Гегель Г.В.Ф. Басня // Лекции по эстетике. – СПб.: Наука, 1999. – Т. 1. – С. 420 – 427.

3. Главацька Ю.Л. Напрями еволюції стилю байки: від античної до англослов'янської байки 19-20 століть // Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Том 67. – С. 8 – 11.

4. Главацька Ю.Л. Становлення байки як жанру // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. – Випуск XXX. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2005. – С. 36 – 39.

5. Главацька Ю.Л. Історична ретроспектива англослов'янської байки: тенденції та зміни в її композиційно-смісловій структурі // Мова і культура. – Вип. 9. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Том X (98) : Художня література в контексті культури. – С. 61 – 68.

6. Главацька Ю.Л. Еволюція комічної тональності в композиційно-смісловій структурі англослов'янської байки // Нова Філологія: зб. наук. праць. – Вип. 26: Функціональне та лінгвопрагматичне вивчення мовних одиниць. Актуальні питання лінгвістики тексту та дискурсології. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – С. 24 – 30.

7. Главацька Ю.Л. Композиційно-смістова модель розгортання смислу тексту байки із гумористичною тональністю (на матеріалі текстів байок доби Реалізму) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. – Харків: Константа. – 2007. – № 782 . – С. 140 – 143.

8. Главацька Ю.Л. Текст англослов'янської байки у різних наукових парадигмах: дослідження її композиційно-сміслові структури // Наукові записки. – Вип. 75 (3). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 156 – 160.

9. Жаботинська С.А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи // Мова. Людина. Світ. – К.: КНЛУ, 2006. – С. 178 – 192.

10. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Д.Г. Лузина. – М.: Изд-во Московского университета, 1997. – 187 с.

11. Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII – XX ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04, 10.01.04 / Піхтовнікова Лідія Сергіївна. – Харків, 2000. – 427 с.

12. Стенник Ю.В. О специфике жанровой природы басни // Русская литература. – 1980. – № 4. – С. 106 – 119.

13. Українська байка / [упорядкув., пер. Б.А. Деркача, В.Т. Косяченка]. – К.: Дніпро, 1983. – 463 с.

14. Thurber J. The Fables. – 2005. – 38 p. – Режим доступу: http://www.latin.ru/cgi-bin/search/odm.pl?search=/Arts/Literature/Authors/T/Thurber,_James/.